

Jämställda pensioner?

RECENSION

Kvinnor har i allmänhet lägre pensioner än män. Den allmänna pensionen beräknas på livsinkomsten, varför låga livsinkomster ger låga pensioner. 30 procent av kvinnorna arbetar fortfarande, flera år efter pensionsreformen, deltid och majoriteten av dem frivilligt. De tenderar också att lämna arbetslivet tidigare än män inom i stort sett alla yrken, ofta i samband med att deras några år äldre män går i pension. Kvinnor arbetar i större utsträckning i låglöneyrken. De lever i genomsnitt längre än män och fler av dem blir änkor än vad män blir änkelningar (Socialdepartementet 2016).

På sikt måste kvinnors förvärsarbete öka och lönerna bli mer jämlika om också pensionerna ska kunna bli det. Det är långsiktiga förändringar. Samtidigt finns det i det allmänna pensionsystemet möjligheter att jämna ut pensionerna mellan makar. En make, maka eller registrerad partner kan överlåta sin premiepensionsinbetalning till den andra, som då får en högre pension än hen annars skulle ha fått. Gjorda överlåtelser går inte att ångra och berörs inte av skilsmässa eller dödsfall. En make, maka, registrerad partner eller sambo (med gemensamma barn) kan också i samband med första utbetalningen av premiepensionen välja ett efterlevandeskydd åt sin partner. Den egna premiepensionen sänks eftersom pensionen, om man dör, ska fortsätta att betalas ut till den efterlevande partnern så länge hen lever. Efterlevandeskyddet försvinner om man separerar. Avsikten med överlåtelse av pensionsrätt och efterlevandeskydd är att makarna själva ska kunna utjämna skillnaderna i deras framtida pension

och framför allt ge inkomstskydd vid skilsmässa eller om en make eller maka dör. Den som tjänar mest, oftast maken, överlåter sin premiepensionsavgift eller väljer ett efterlevandeskydd till den av dem som tjänar minst, i de flesta fall maken. Mannens egen pension sänks, medan kvinnans höjs och detta utan att tredje part (skattebetalarna) är involverad. Transfereringarna finansieras inom familjen.

Det är enbart det som vi betalar till premiepensionen, och inte till inkomstpensionen, som vi kan överföra eller omvandla till efterlevandeskydd. Premiepensionen är för många en mindre del av den allmänna pensionen (vi betalar 2,5 procent av den pensionsgrundande lönen till premiepensionen, medan vi betalar 16 procent till inkomstpensionen) men förväntas få större betydelse för framtida generationer.

Fram till nu har vi inte känt till särskilt mycket om hur möjligheten att utjämna makar emellan har utnyttjats, annat än att det inte varit särdeles populärt. Men nyligen har detta blivit väl belyst i en studie från Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO). I *Makar som delar på kakan – en ESO-rapport om jämställda pensioner* undersöker Jenny Säve-Söderbergh i vilken utsträckning par väljer att göra pensionsinkomsterna mer jämna, vilka som gör det och om det finns skäl för staten att göra mer för att fler ska vilja utnyttja dessa möjligheter. För att studera detta använder Säve-Söderbergh individuppgifter från Pensionsmyndigheten åren 2001–15. Dessa har matchats med registerdata över individernas inkomst, utbildning, kön, ålder m m. Vidare har registerdata över make, maken, registrerade partnern eller sambon matchats till varje individ.

Det visar sig att försvinnande få, knappt 0,5 procent, överför sin premiepensionsrätt. Det betyder att hela 99,5 procent inte gör det. Det är nästan uteslutande män som överför

Jenny Säve-Söderbergh: *Makar som delar på kakan – en ESO-rapport om jämställda pensioner*, rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi 2017:6, Finansdepartementet, 2017, 96 sidor, ISBN 978-9-138-24713-6.

till kvinnor. Bland registrerade partners är det bara två till tre personer per år som överför pensionsrätter. Kvinnor får oftare pensionsrätter överförda till sig om maken är högutbildad, äldre än kvinnan och tjänar mer än vad hon gör. Kvinnor som får överföringar under många år är själva höginkomsttagare.

Det är inte heller många som väljer efterlevandeskydd. Runt 70 procent av gifta män och 80 procent av gifta kvinnor väljer inget efterlevandeskydd för maken eller maken. Sambor är mindre benägna än gifta att välja efterlevandeskydd. Bland sambopar väljer 85 procent av männen inget efterlevandeskydd och 90 procent av kvinnorna gör det inte. De som oftare väljer efterlevandeskydd är män som har höga inkomster, är universitetsutbildade, har en maka som är yngre och med lägre inkomst än de själva. De som har aktier eller fonder väljer också efterlevandeskydd i större utsträckning, vilket kan vara en indikation på finansiell förmåga.

Varför är det så få par som själva väljer att göra pensionsinkomsterna mer jämställda? Det verkar inte heller vara ”de mest behövande” som får ett tillskott till sin pension. Det är mest högutbildade män som gör det och de kvinnor som får överföring i många år är själva höginkomsttagare. Säve-Söderbergh menar att det är för komplicerade beslut att ta för en individ, att många har svårt att ta beslut som får konsekvenser först på lång sikt och hon tar stöd i beteendekonomisk forskning. När man måste välja bort det förvalda – som är att inte välja efterlevandeskydd och att inte överlåta pensionsrätt – blir man mindre benägen att välja efterlevandeskydd respektive överlåtelse. Givet att få är aktiva och därför stannar i det förvalda, borde delning och efterlevandeskydd i stället göras till förvalda alternativ om målet är att få fler att utjämna pensionerna. Alternativt kan systemet behållas som det är, men informationen görs effektiv. Det

krävs då nya och andra informationsinsatser än de som gjorts hittills. Det finns stöd för att det saknas information och kunskap om valen. I Socialdepartementets utredning (Socialdepartementet 2016) kände 63 procent inte till möjligheten att flytta premiepensionen mellan makar. Färre yngre kände till möjligheten jämfört med äldre. Säve-Söderbergh förespråkar att behålla systemet som det är, men ge effektiv information. Skälet är att om delning och efterlevandeskydd görs till förval kan det bli särskilt kostsamt för familjer med låga inkomster. Hon lyfter fram att individuell information även om makens eller makans pensionsinbetalningar och pensionsutveckling kan göra paren mer medvetna om hur deltid, föräldraledighet och lägre lön påverkar pensionen. Beteendekonomisk forskning har visat att det har stor betydelse hur informationen utformas; att den är tydlig och lättillgänglig. Rapporten rekommenderar att randomiserade informationskampanjer utförs för att effektiviteten av en informationsinsats ska kunna utvärderas.

Det är väsentlig information som ges i ESO-rapporten och på ett område som är lite uppmärksammat. Den analys som Säve-Söderbergh gör på individdata från Pensionsmyndigheten har inte gjorts någon gång tidigare, utan är den första i sitt slag. Om tillämpning av den kunskap kring förval och effektiv information som beskrivs i rapporten kan leda till att många par får jämnare pensioner, skyddas ekonomiskt vid skilsmässa eller om den ena partnern dör, så skulle det innebära ökad ekonomisk trygghet framför allt för äldre kvinnor. I socialdepartementets rapport (Socialdepartementet 2016) framkommer att det är äldre änkor som har det ekonomiskt sämst bland ensamstående äldre kvinnor. 21 procent av änkorna som är äldre än 65 år har låg ekonomisk standard (har en disponibel inkomst som är mindre än 60 procent av medianinkomsten för

samtliga i befolkningen). Bland ogifta och frånskilda äldre kvinnor är motsvarande andel 16–17 procent och bland äldre änklingar fyra procent (Regeringens proposition 2015/16:1).¹

Jag är emellertid tveksam till att effektivare information kommer att ha en avgörande samlad effekt på valen av efterlevandeskydd och överlåtelse av pensionsrätter och det av flera orsaker. Det är visserligen inte otänkbart att det kan ske en viss förändring om informationen effektiviseras och det också ges utökade möjligheter till att göra individuella prognoser kring konsekvenser av att välja eller inte välja. Men att det är få som använder sig av möjligheten till överföring eller efterlevandeskydd kan bero på mer än okunskap. Altruism är kanske inte en dominerande egenskap i verklighetens familjer. Råder det en ojämn maktbalans inom äktenskapet talar det för att den med högst lön kanske ändå väljer att inte dela med sig. Vidare kan en hög skilsmässofrekvens i samhället göra det mindre attraktivt att dela med sig av sin pensionsrätt. Delning eller efterlevandeskydd kan också innebära att en efterlevande går miste om skattefinansierade bidrag som inkomstprövade bostadstillägg till pensionärer och äldreforesörjningsstöd eller krävs på in-

komstrelaterade avgifter i äldreomsorgen. Det kan i så fall vara ett rationellt beslut att inte dela med sig. Ekonomiska drivkrafter från socialförsäkringen spelar roll för besluten även när rätten till socialförsäkring bara är av betydelse först långt fram i tiden. Inte minst är den kraftiga uppgången av antalet par som gifte sig precis före änkepensionens slopande 1990 ett exempel på detta. Ogifta par med gemensamma barn kunde nämligen säkra rätten till änkepension genom att gifta sig före 1989 års utgång (Persson 2015). Det förefaller mig därför tveksamt att frivilliga val av efterlevandeskydd eller frivillig överföring av pensionsrätt skulle komma att göras i sådan utsträckning att makar ges den ekonomiska trygghet som eftersträvas.

Ann-Charlotte Ståhlberg

Professor, Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet

REFERENSER

Persson, P (2015), "Socialförsäkringar och äktenskapsbeslut", IFAU Rapport 2015:2, Uppsala.

Regeringens proposition (2015/16:1), *Budgetpropositionen för 2016*.

Socialdepartementet (2016), *Jämställda pensioner?*, Ds 2016:19, Socialdepartementet, Stockholm.

¹ I gruppen ogifta äldre är det en större andel med låg ekonomisk standard bland männen än bland kvinnorna.